

Jezus in Arabische poëzie

*Bij het overlijden van Mahmūd Darwīsh
(1941-2008)*

Rev Dr Jos M. Strengholt

Mahmūd Darwīsh was één van de meeste geliefde schrijvers en dichters van de Arabische wereld. Hij is in 1942 geboren in een Palestijns dorp ten oosten van Akko, in een islamitische familie van landeigenaren. Tijdens de Arabisch-Israëlische oorlog van 1948 nam zijn familie hem mee op de vlucht naar Libanon. Toen de familie een jaar later heimelijk terugkeerde, bleek hun dorp met de grond gelijk gemaakt. ‘Wij werden bestempeld en afgewezen als vluchtelingen’, zei Darwīsh in een interview met de New York Times. ‘Dat gaf mij een zeer diepe bitterheid.’¹

Als jonge man verhuisde Darwīsh naar Haifa, waar hij zich aansloot bij Rakah, de Israëlische communistische partij. Hij werd herhaaldelijk gearresteerd en gevangengezet omdat hij Haifa zonder vergunning verliet. In 1970 ging hij studeren in Moskou. Drie jaar later werd hij een actief lid van de Palestijnse Bevrijdingsorganisatie (PLO) in Beiroet. Israël ontnam hem vervolgens zijn staatsburgerschap en verbood hem het land binnen te komen.

In 1987 werd Darwīsh gekozen in het uitvoerend comité van de PLO. In 1988 schreef hij het manifest van de PLO, bedoeld als de Onafhankelijkheidsverklaring van het Palestijnse volk. Na de Oslo-akkoorden trad Darwīsh in 1993 af uit het uitvoerend comité van de PLO. Hij bleef pleiten voor een ‘harde maar rechtvaardige’ houding in de onderhandelingen met Israël. In 1996 mocht hij terugkeren naar de Westelijke Jordaanoever, waar hij in Ramallah ging wonen.

Mahmūd Darwīsh

Mahmūd Darwīsh met
Yāsir 'Arafāt

¹ Citaat op https://www.pwf.cz/archivy/texts/articles/arabia-mahmoud-darwish_2315.html (gezien 12 mei 2026).

Ondanks zijn kritiek op zowel Israël als de Palestijnse leiding geloofde Darwīsh dat vrede mogelijk was. ‘Ik wanhoop niet. Ik ben geduldig en wacht op een diepgaande revolutie in het bewustzijn van de Israëli’s. De Arabieren zijn bereid een sterk Israël met kernwapens te accepteren — het enige wat Israël hoeft te doen is de poorten van zijn vesting openen en vrede sluiten.’

Een geseculariseerde Jezus

Darwīsh publiceerde meer dan dertig dichtbundels en acht prozawerken; daarnaast was hij redacteur van verschillende literaire en politieke tijdschriften. Internationaal werd hij erkend om zijn literaire prestaties. Zijn gedichten en boeken zijn in meer dan twintig talen vertaald. Darwīsh was waarschijnlijk de belangrijkste intellectuele stem van Palestina in de afgelopen decennia. Als secularist met een islamitische achtergrond gebruikte hij regelmatig religieuze beelden in zijn werk. Sommige van zijn gedichten, waarin hij de dood en opstanding van Jezus oproept, zijn aangrijpend.²

Een stem uit de olijfgaard

Uit de olijfgaard
klonk een echo —
terwijl ik brandend werd gekruisigd.
Scheur mij niet uiteen, zeg ik tegen de kraaien,
want misschien zal ik terugkeren naar huis
en misschien zal de hemel regen geven,
misschien
zal die dit vraatzuchtige hout doven.
Op een dag zal ik van mijn kruis afdalen —
wie weet...
Hoe zal ik terugkeren: blootsvoets en naakt?³

² Over Mahmūd Darwīsh kan veel informatie worden gevonden op https://en.wikipedia.org/wiki/Mahmoud_Darwish (gezien 13 mei 2026)

³ Mahmoud Darwish, *The Music of Human Flesh; Poems of the Palestinian Struggle* (London, 1980), p. 16.

Zonder religieuze bedoeling gebruikt Darwīsh het beeld van de kruisiging en de pijn van Jezus om zijn eigen lijden en dat van zijn Palestijnse volk uit te drukken. Het is niet verwonderlijk dat Darwīsh en andere Palestijnse dichters het lijden en de opstanding van Jezus als symbool voor hun strijd hebben gebruikt. Zij voelden zich in hun eigen land gekruisigd door de Joden en verlangden naar een wederopstanding, de terugkeer naar hun land.

Tijdens de twintigste eeuw gebruikten Arabische dichters regelmatig de figuur van Jezus Christus als symbool. De Libanese dichter Kahlīl Jubrān (1883-1931) maakte van Christus een voorbeeld van de gewone mens van eenvoudige afkomst, die zich door geestelijke verheffing van het menselijke naar het goddelijke had opgewerkt. Jubrān, zelf afkomstig uit een christelijke familie, wilde Christus bewust ‘seculariseren’, zodat hij een symbool van interreligieuze betekenis zou kunnen worden. Dat was een eerste stap om Jezus als dichterlijke figuur toegankelijk te maken voor zowel christelijke als islamitische dichters.⁴

Kahlīl Jubrān

Jezus als vegetatiegod

Een andere invloed op veel Arabische dichters waren de antropologische theorieën van James Frazer. In *The Golden Bough* (1919-1922) beschreef Frazer Jezus als één van de vegetatiegoden, zoals Tammuz en Adonis. T.S. Eliot gebruikte Frazers ideeën en verwerkte de motieven van vruchtbaarheid, offer en opstanding van vegetatiegoden in zijn invloedrijke gedicht *The Waste Land*. Daarmee maakte hij Frazers denkbelden populair onder Arabische intellectuelen.⁵

T.S. Eliot

⁴ David Pinault, ‘Images of Christ in Arabic Literature’, in *Die Welt des Islams* (Leiden, 1987), p. 114.

⁵ Ibid.

David Pinault⁶ beschrijft deze twee stromingen en concludeert: "Zo werd, met Jubrān als voorbeeld en via het antropologische werk van Frazer en het poëtische werk van Eliot, het Christusbeeld van offerdood en opstanding als het ware losgemaakt van religieuze sektarische grenzen en opgenomen in de wereld van de mythe. Op die manier — en dit sprak vooral Arabische dichters vanaf de jaren vijftig aan — kon Jezus door alle mensen worden opgeëist als hun eigen symbool: het symbool van een geestelijk proces dat aan alle religies en mythologieën ten grondslag ligt."⁷

Jezus als politiek geëngageerde

Een derde invloed op het gebruik van Jezus als symbool was de populariteit van politieke betrokkenheid (*iltizām*). Deze term werd gebruikt als vertaling van Jean-Paul Sartres concept van *engagement*. Daardoor verloor het romantische individualisme van het interbellum zijn aantrekkingskracht. Poëzie werd vooral gewaardeerd naar de mate van maatschappelijke betrokkenheid. Dit idee werd omarmd door Arabische literaire kringen die zich verbonden voelden met marxisme of socialisme.⁸

Darwīsh was een van de vele Palestijnse dichters die het beeld van Jezus gebruikten voor hun boodschap van lijden, hoop en politieke betrokkenheid. Sinds 1948 verschijnt Jezus vaak in Palestijnse literatuur. De Palestijnse dichter Misbāh al-‘Abūdī schreef in 1952:

Zo zeker als ik leef, ben jij de nieuwe Messias die moet sterven,
zodat hij uit het lijden tot nieuw leven kan worden gewekt.⁹

Veel Arabische gedichten die Jezus oproepen volgen dit voorbeeld: Jezus verschijnt als lijdend slachtoffer van Joods geweld. De Iraakse

⁶ David Pinault is een Amerikaans academicus gespecialiseerd in islamitische studies, Arabische literatuur en Zuid-Aziatische religieuze tradities.

⁷ Ibid., p. 115.

⁸ Ibid., p. 116

⁹ Stefan Wild, 'Judentum, Christentum und Islam in der Palästinensischen Poesie', in *Die Welt des Islams XXIII-XXIV* (Leiden, 1984), p. 289.

dichter ‘Abd al-Wahhāb al-Bayyātī (1926-1999) schreef het volgende gedicht:

Een lied voor mijn volk

Ik ben hier, alleen, aan het kruis.
Zij verslinden mijn vlees — de gewelddadige mannen van de
wegen,
de monsters en de hyena’s.
O schepper van het vuur,
mijn geliefde volk.
Ik ben hier, alleen, aan het kruis.
De jongeren vallen mijn tuin aan
en de ouderen vervloeken
mijn schaduw, die haar handpalmen uitstrekt naar de sterren,
opdat zij het verdriet zou wegwissen
van jullie bedroefde gelaat.
O mijn gevangen volk,
jullie die het hoofd opheffen
naar de zon terwijl zij op de poorten klopt
in bontgekleurde gewaden,
Ik ben hier, alleen, en verdrijf de sluimer
uit jullie vermoeide ogen.
O schepper van het vuur,
mijn geliefde volk.¹⁰

Terwijl hij in 1968 in Cairo woonde, publiceerde al-Bayyātī het volgende gedicht in zijn bundel *Dichters in Ballingschap*. Hierin ging hij nog een stap verder: hij gebruikte Jezus niet alleen als een machteloos slachtoffer, maar ook als het model van de lijdende politieke revolutionair — een illustratie van het concept van *iltizām*.

'Abd al-Wahhāb al-Bayyātī

¹⁰ 'Abd al-Wahhāb al-Bayyātī, *Al-Majd lil-Atfāl wa al-Zaytūn* (Beirut, Dar al-'Awdah, n.d.), pp. 27-28, vertaald in Pinault, 'Images of Christ in Arabic Literature', p. 120.

En zijn ogen vulden zich met tranen
en hij zei tegen mij:
Jezus
kwam hier gisteren voorbij, Jezus.
Zijn kruis: twee groene, bloeiende
takken met drie uitlopers.
Zijn ogen: twee sterren.
Zijn verschijning: die van een duif.
Zijn houding: die van liederen.
Gisteren kwam hij hier voorbij
en de tuin begon te bloeien
en de kinderen ontwaakten, vol genade.
En aan de hemel
waren de sterren van de nacht als klokken,
als kruisen,
verdrongen in mijn tranen — verdriet was
onze weg naar liefde en vergetelheid;
En onze groene aarde, in haar barensweeën,
verzwakt door wonden,
droomde van lelies en van de morgen,
droomde van duizend Jezussen die hun kruis zullen dragen
in de duisternis van gevangnissen,
en die talrijk zullen zijn,
en die kinderen zullen voortbrengen
die Gods aarde met jasmijn zullen bezaaien,
en helden en heiligen zullen voortbrengen,
en revolutionairen.

En zijn ogen glimlachten als de ochtend,
en de kinderen ontwaakten, vol genade.
En aan de hemel
was er een engel, met vleugels zo groen als het voorjaar,
die in een lamp de deur van de nacht opende.¹¹

¹¹ ‘Abd al-Wahhâb al-Bayyâtî, *Ash‘âr fî al-manfâ* (Cairo, Dâr al-Kitâb al-‘Arabî, 1967), pp. 50-53, vertaald in Pinault, ‘Images of Christ in Arabic Literature’, pp. 116-117.

In dit gedicht gebruikt al-Bayyātī Jezus als een masker waardoor de dichter spreekt, om het gedicht te ontdoen van zijn eigen subjectiviteit. Hij heeft Jezus gekozen omdat hij dient als een symbool, als het materiaal van de mythe, toegankelijk voor en vermoedelijk universeel herkenbaar voor al zijn lezers. In *A Critical Introduction to Modern Arabic Poetry* (1975) merkte Muḥammad Muṣṭafā Badawī het volgende op over al-Bayyātī's poëtische gebruik van Jezus: "[Hij] zocht naar geschikte artistieke maskers in de werelden van de geschiedenis, symboliek en mythe, waardoor de crisis kon worden uitgedrukt op zowel sociaal als kosmisch niveau."¹²

Interessant is dat de traditionele islamitische apologeten het christelijke beeld van Jezus hebben aangevallen vanwege zijn lijden en vernedering — iets wat zij onmogelijk achtten voor een profeet van zijn verheven status. Moderne dichters identificeerden zich juist met de gesecculariseerde Jezus vanwege diens lijden — een lijden waarmee de dichters zich vereenzelvigen namens hun Palestijnse volk.

De Palestijnse dichteres Fadwā Tuqān (1917-2003) schreef *Aan de Heer Jezus op Zijn Feest*, een gedicht dat laat zien dat Jezus wordt gezien als iemand die meevoelt met hen die slecht worden behandeld in Jerusalem:

Fadwā Tuqān

Aan de Heer Jezus op Zijn Feest

O Heer, kroon van de schepping,
op uw feest zal dit jaar
de vrede van Jerusalem worden gekruisigd.
Alle klokken zwijgen, o Heer, op uw feest.
Tweeduizend jaar lang hebben zij niet gezwegen — alleen dit jaar.
De arbeiders in de wijngaard hebben de vruchten geogst, Heer.
Zij hebben de wijngaard beroofd.
O Heer, o kroon van Jeruzalem.
Uit de bronnen van verdriet, uit de diepte,
uit de afgrond van de nacht, uit jammerende harten

¹² M.M. Badawi, *A Critical Introduction to Modern Arabic Poetry* (Cambridge, 1975), p. 214.

stijgen de kreten van Jeruzalem tot u op.
Wees barmhartig, Heer, en laat deze beker aan de stad
voorbijgaan.¹³

De dichter Tawfīq Sāyigh ontleent beelden aan het lijdensverhaal van Jezus — de kruisiging, de begrafenis in het graf en het vastnagelen van zijn ledematen aan het kruis — om scènes uit zijn eigen privéleven te verbeelden, in het bijzonder de kwellingen die hij doorstond in een ongelukkige liefdesrelatie.

De meeste dichters die het beeld van Jezus gebruiken, doen dit echter in verband met hun politieke betrokkenheid (*iltizām*), en doorgaans met een positieve visie op Jezus. Voor andere dichters kon Jezus echter ook een symbool zijn van de kwaadaardige westerse wereld. Kamāl Nāsser, die tot 1973 lid was van het Uitvoerend Comité van de Palestine Liberation Organization, schrijft in zijn *Lied van de Haat* dat Jezus beter uit Israël kan vluchten als hij ervoor kiest zich te identificeren met westerse imperialistische machten. Hij had een protestantse achtergrond. Kamāl schreef dit gedicht nadat op kerstavond een bom ontplofte in de Heilige Grafkerk in Jeruzalem:¹⁴

Kamāl Nāsser aan de
rechterhand van Yāsir 'Arafāt

Jezus, zoon van Maria,
ik ken u als vredelievend.
Maar wees alstublieft toornig, en wees dat
in de nacht van Kerstmis!
Kijk slechts naar de misdaden van het Westen —

¹³ Vertaald uit het Duits door de auteur; de Duitse tekst komt uit Wild, 'Judentum, Christentum und Islam in der Palästinenischen Poesie', pp. 281-282.

¹⁴ Ik heb niet kunnen traceren wanneer Nāsser dit gedicht schreef of naar welke kerst het refereert.

elke wandaad wordt gepleegd in naam
van de zichzelf opofferende Christus.
Als u bij hen hoort, zoon van Maria,
keer dan terug naar hun woningen
en wees niet langer onze leider.
Liefde moet veranderen in woestere woede,
zodat die woede de snede van het zwaard doet gloeien.
De leer van de Visser
heeft ons onder de mensen niets dan rampspoed gebracht.¹⁵

Stephen Wild spreekt met betrekking tot Nāsser van ‘een soort poëtisch-theologische haat.’ Het christelijke appel tot vrede en liefde helpt de Palestijnen niet om hun land terug te krijgen; daarom is haat volgens Nāsser het hoogste gebod voor de Arabieren, schrijft hij in zijn poëzie ‘Wanneer de dichter oproept tot haat, dan is dat vanwege de mensen die in dit land worden gemarteld. Dit land moet zijn rechten herwinnen en pas daarna, na onafhankelijkheid en vrijheid, kunnen vrede en liefde komen,’ aldus Nāsser.¹⁶ Voor hem is Jezus het hoogste ideaal van zelfopoffering (*fidā*), terwijl Muhammad het symbool is van de eenheid van de Arabieren. Zowel zelfopoffering als eenheid zijn nodig voor de Palestijnen om naar hun land terug te keren. Nāsser werd op 10 april 1973 in Beirut gedood door Israëlische commando’s.

De Palestijnse dichteres Rita Awad beschrijft de Palestijnse *fedayeen* als de belichaming van, zoals zij zegt, ‘van Tammuz, en Christus, en Khidr, en Husayn.’¹⁷ Daarmee combineert zij beelden van dood en offer uit heidense, islamitische en christelijke religieuze tradities. Zij verbindt ook *iltizām* met het mythologische gebruik van Jezus als vegetatiegod. Het meest opmerkelijke voorbeeld van deze combinatie is te vinden in gedichten van Yūsuf al-Khāl (1917-1987).¹⁸ Hij was een christelijke

¹⁵ Vertaald uit het Duits door de auteur; de Duitse tekst komt uit Wild, ‘Judentum, Christentum und Islam in der Palästinenischen Poesie’, pp. 292-293.

¹⁶ Ibid., p. 292.

¹⁷ Pinault, ‘Images of Christ in Arabic Literature’, p. 118.

¹⁸ Zie https://en.wikipedia.org/wiki/Yusuf_al-Khal (gezien 12 mei 2026).

Syrisch-Libanese dichter die zich identificeerde met het lijden van Christus in zijn gedicht *De Dichter*:

Ik hecht mijn oogleden aan de zon;
mijn ogen zijn nu uitgeput.
Ik hang daar, vastgeslagen met nagels;
ik bloed, en mijn handpalmen rusten aan de horizon.
Want ik ben gekruisigd,
maar morgen verrijs ik uit mijn graf.
Twijfelen jullie? Kijk! — daar ben ik, geheel en al,
en hier zijn de tekenen van mijn lijden,
en hier is mijn bloed,
en het fluisteren van mijn ogen over de aarde.
En wanneer bloemen openbreken
en de vrucht rijpt,
zal ik hier zijn;
Of wanneer schoonheid zich baadt
in de rust van het lichaam
en de ogen dronken worden voor alle eeuwigheid.
En wanneer jullie de bergtoppen beklimmen,
al is het maar zelden,
zullen jullie mij daar zien.
Jullie zullen mij omarmen; jullie beide handen zullen mij aanraken;
jullie zullen met mij worden
tot degene die jullie heeft geschapen.¹⁹

Yūsuf al-Khāl

Zoals in de poëzie van al-Bayyātī neemt de dichter het lijden van Christus op zich, maar hier klinkt een hogere toon van sereniteit door, in de zekerheid van een komende verrijzenis. Yūsuf al-Khāl is de belangrijkste vertegenwoordiger van de Tammuzische school van dichters, die wordt gekenmerkt door poëtische beelden van verlossend lijden en verrijzenis, waarmee een wijdverbreide behoefte aan spirituele wedergeboorte wordt beschreven.

¹⁹ Pinault, 'Images of Christ in Arabic Literature', pp. 121-122.

Issa J. Boullata zegt over de Tammuz-beweging: "De rusteloze zoektocht naar persoonlijk en maatschappelijk geluk en verlossing ligt aan de basis van de nieuwe Arabische poëzie. [...] Zij is tragisch, voor zover het existentiële raadsel van het leven daarin geen definitieve oplossing vindt. Een mystieke toewijding aan de waarheid, volharding in de strijd, bereidheid tot kruisiging en hoop op verrijzenis blijven haar voornaamste thema's. Haar lezen betekent de hartslag van de moderne Arabische wereld voelen."²⁰

De belangrijkste schrijver van de Tammuz-beweging is de Syrische dichter Adonis. (1930-) Zijn pseudoniem (zijn echte naam is 'Alī Ahmad Sa'īd) toont zijn verbondenheid met deze beweging, aangezien Adonis een van de vruchtbaarheidsgoden is.²¹ De dichter Adonis gebruikt de beeldtaal van Jezus, Tammuz en de Feniks als symbolen waarmee hij zijn ideeën overbrengt. Hij was van mening dat elk aspect van het Arabische leven toe is aan een radicale verandering om de Arabieren de moderne tijd binnen te leiden. In 1957 werkte hij samen met Yūsuf al-Khāl aan de publicatie van het literaire tijdschrift *al-Shā'ir* (De Dichter). In datzelfde jaar schreef Adonis zijn gedicht *Verrijzenis en As*. Dit is een fragment uit dat gedicht:

De dood in ons leven is als dorsvloeren
fontein
waarvan Christus de oevers is en het Kruis een heuvel en een
wijnstok.

Adonis, 'Alī Ahmad Sa'īd

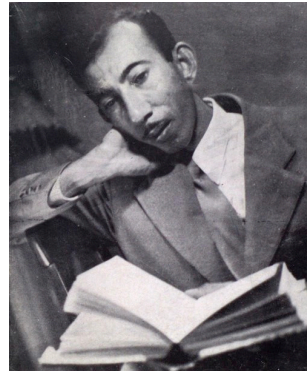
²⁰ Issa J. Boullata, *Modern Arab Poets: 1950-1975* (London, 1982), p. xii. Boullata Issa J. Boullata (1929–2019) was een Palestijns-Canadese literatuurwetenschapper, vertaler, romanschrijver en expert in moderne Arabische literatuur en de Koran. Hij vertaalde veel van de werken van Mahmūd Darwīsh in het Engels. Zie https://en.wikipedia.org/wiki/Issa_J._Boullata (gezien 10 mei 2026)

²¹ [https://en.wikipedia.org/wiki/Adonis_\(poet\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Adonis_(poet)) (gezien 10 mei 2026)

Het is niet de wind van eenzaamheid,
noch de echo van graven in zijn gang.
Gisteren, o Feniks, gisteren
stierf iemand aan zijn kruis.
Hij doofde uit, toen keerde zijn gloed terug.
Hij leek op een meer van kersen,
een vuur van licht, een belofte.
Hij doofde uit, toen keerde zijn gloed terug.
Uit as en duisternis
laaide hij weer op.
Nu heeft hij vleugels, talrijk als de bloemen van ons land,
talrijk als dagen, jaren en kiezelstenen.
Zoals jij, o Feniks, overstroomde zijn liefde,
rees op, voelde onze honger ernaar —
daarom stierf hij, terwijl hij
zijn vleugel uitspreidde en zelfs
degene omarmde die hem verbrandde.
Zoals jij, o Feniks, o Feniks,
die de lente en de vlam omarmt.
O mijn vogel, zacht als vermoedheid,
o pionier op de weg.²²

Tot slot nog een gedicht van een Tammuzische dichter, de moslim-Iraakse dichter Badr Shākir al-Sayyāb (1926-1964), uit zijn bundel *Liederen van de Regen* (1969).²³ Deze regels komen uit het gedicht *Christus na de Kruisiging*:

Warmte raakt mijn hart.
Mijn bloed stroomt in haar vochtige aarde.
Mijn hart is de zon, want de zon klopt van licht;
mijn hart is de aarde, kloppend van tarwe en bloesems

Badr Shākir al-Sayyāb

²² Issa J. Boullata, *Modern Arab Poets: 1950-1975* (London, 1982), pp. 58-59.

²³ Meer informatie op https://en.wikipedia.org/wiki/Badr_Shakir_al-Sayyab (gezien 11 mei 2026)

en zuiver water.

Mijn hart is het water, mijn hart is de korenaar;
zijn dood is de verrijzenis; het geeft leven aan hem die ervan eet.
...Ik stierf door vuur, duisternis verschroeide mijn grond,
toch bleef de god voortbestaan.
...Ik stierf opdat men brood zou eten in mijn naam,
opdat men mij zou planten op de bestemde tijd.
Hoeveel levens zal ik leven!
Want in iedere voor van het veld
ben ik een toekomst geworden; ik ben een jonge plant geworden;
ik ben een generatie van mensen geworden:
In het hart van iedere mens bevindt zich mijn bloed,
een druppel ervan, of meer.²⁴

De beeldspraak roept de vegetatiemythen van Tammuz op; als vruchtbaarheidsgod kan Jezus zijn hart beschrijven als een korenaar en zijn lichaam als een offer voor de gewassen, gereed om de aarde ‘op de bestemde tijd’ vruchtbaar te maken. De taal roept ook de christelijke eucharistie op, die Jezus’ dood voor de mensheid herdenkt. Volgens al-Sayyāb moeten dichters gebruikmaken van mythologie: "Wij leven in een wereld waarin geen poëzie bestaat. [...] Wat kan de dichter dan doen? Hij is teruggekeerd naar mythen en verhalen, die hun warmte niet verloren hebben, omdat zij geen deel uitmaken van deze wereld. [...] Hij is naar hen teruggekeerd om er werelden uit op te bouwen die de logica van goud en ijzer trotseren."²⁵

Het slotakkoord van Darwīsh

Mahmūd Darwīsh stierf op 9 augustus 2008 tijdens een openhartoperatie. Op zijn website werd over hem gesproken alsof hij zelf de Feniks was: hij had eerder zware hartproblemen overwonnen, maar ditmaal niet. "Mahmoud Darwish heeft ons stilletjes verlaten op zaterdag 9 augustus 2008, na 67 jaar van een leven dat van de ene top naar de andere sprong,

²⁴ Pinault, 'Images of Christ in Arabic Literature', p. 124.

²⁵ Pinault, 'Images of Christ in Arabic Literature', p. 124, footnote 23.

telkens hoger stijgend en steeds zijn eigen successen overstijgend. Hij was een prachtig mens, in staat te zien wat niemand anders kon zien: in het leven, in de politiek en zelfs in mensen. Hij gaf uitdrukking aan zijn visies in een taal die leek te zijn gemaakt enkel en alleen voor hem om in te schrijven. Toen hij besloot deze moeilijke operatie te ondergaan, dachten wij dat hij de dood opnieuw kon verslaan, zoals hij al meerdere keren eerder had gedaan... maar hij kon, zo lijkt het, met zijn profetisch inzicht duidelijk zijn 'geest van verre zien aankomen.' Hij wilde de dood verrassen in plaats van te wachten tot de 'tijdbom' die zijn slagader was onverwacht zou ontploffen. Hij ging voorbereid, zoals altijd, en liet ons achter om de hoop te blijven voeden."²⁶ Darwish heeft altijd een rol willen spelen voor zijn vaderland, zelfs in de dood. Daarom tot slot dit gedicht uit *Een Voorhoofd en een Woede* (Damascus, 1968):

Mijn vaderland! O adelaar die zijn vurige snavel
In mijn ogen hult
Achter houten tralies.
Alles wat ik bezit in het aangezicht van de dood
Is een voorhoofd en een woede.
Ik heb in mijn testament gevraagd
Dat mijn hart geplant wordt als een boom
En mijn voorhoofd als een huis voor de leeuwerik.
O adelaar wiens vleugel ik niet waardig ben,
Ik verkies de kroon van vuur.
Mijn vaderland! Wij zijn geboren en opgegroeid in jouw wonden
En hebben eikels gegeten
Opdat wij het klapperen van jouw vleugel zouden aanschouwen.
O adelaar die zwaar blijft hangen in ketenen zonder reden,
O legendarische dood die ooit geliefd was,
Jouw rode snavel staat nog steeds in mijn ogen
Als een zwaard van vuur.
Ik ben jouw vleugel niet waardig.

²⁶ www.mahmouddarwish.com (gezien 11 August 2008, maar niet langer online.)

Alles wat ik bezit in het aangezicht van de dood
Is een voorhoofd en een woede.²⁷

In 2004 ontving Mahmūd Darwīsh in Amsterdam de hoofdprijs van het Prins Claus Fonds - met als thema asiel en migratie. Zijn dankwoord was zowel krachtig als bedachtzaam:

Een mens kan slechts op één plaats geboren worden. Hij kan echter meerdere keren elders sterven: in ballingschap en gevangenissen, en in een vaderland dat door bezetting en onderdrukking in een nachtmerrie is veranderd. Poëzie is misschien datgene wat ons leert die betoverende illusie te koesteren: hoe wij steeds opnieuw uit onszelf herboren kunnen worden, en woorden kunnen gebruiken om een betere wereld te scheppen, een fictieve wereld die ons in staat stelt een pact te sluiten voor een permanente en alomvattende vrede ... met het leven.²⁸

²⁷ Boullata, *Modern Arab Poets: 1950-1975*, p. 96.

²⁸ Citaat gevonden op <https://www.wrmea.org/2008-november/the-poet-is-dead-mahmoud-darwish-1942-2008.html> (gezien 12 mei 2026).

